

حاشیه‌نشینی، درمان می‌خواهد

اول، زاغه‌ها و حلبی‌آبادها و کپر‌ها بودند؛ بیغوله‌هایی که یک شبه قد می‌کشیدند و حجم سیاهی می‌شدند دور گلی شهرها؛ سال‌ها که گذشت اسم‌شان شد سکونتگاه‌های غیررسمی که دیگر به چنبره زدن دور شهرها بسنده نمی‌کردند و حالا آلونک‌هایی کج و کوله و بدقواره شده‌اند که مثل زخم‌های لاعلاج در دل کلانشهرها، دهان باز می‌کنند.

اول، زاغه‌ها و حلبی‌آبادها و کپر‌ها بودند؛ بیغوله‌هایی که یک شبه قد می‌کشیدند و حجم سیاهی می‌شدند دور گلی شهرها؛ سال‌ها که گذشت اسم‌شان شد سکونتگاه‌های غیررسمی که دیگر به چنبره زدن دور شهرها بسنده نمی‌کردند و حالا آلونک‌هایی کج و کوله و بدقواره شده‌اند که مثل زخم‌های لاعلاج در دل کلانشهرها، دهان باز می‌کنند.

حاشیه‌ها اما چه در بطن شهرها باشند و چه خارج از آنها، هم آسیب اجتماعی به حساب می‌آیند و هم آسیب‌های دیگر را همراه خود می‌آورند و به همین خاطر است که حاشیه‌نشینی از دیدگاه مقام معظم رهبری یکی از پنج آسیب اجتماعی در اولویت رسیدگی است.

ایران دست‌کم 11 میلیون نفر حاشیه‌نشین دارد که برخی کارشناسان با در نظر گرفتن خط فقر آن را 12 تا 13 میلیون نفر گمانه می‌زنند. این تعداد، در 1100 محله ساکن شده‌اند و این محله‌ها در 850 نقطه در سراسر کشور قرار دارند که مساحتی بیش از 70 هزار هکتار را دربرمی‌گیرد.

رقم‌ها را نریمان مصطفایی در اختیارمان می‌گذارد. مدیرکل دفتر ستاد ملی بازآفرینی و توانمندسازی محلات هدف شهری وزارت راه و شهرسازی، و زرنجی‌مردی گشاده دست و بی‌پروا در ارائه آمار و اطلاعات است.

ستادی که او عهده‌دار اداره‌اش شده است، مسئول اجرای سند ملی احیا، بهسازی، نوسازی و توانمندسازی بافت‌های ناکارآمد شهری است که برای رسیدگی به محله‌ها، درگیر آسیب‌های اجتماعی تنظیم شده است و بسیاری از سازمان‌ها، نهادها و وزارتخانه‌ها باید در اجرایی کردنش نقش بازی کنند.

بر اساس این سند، محلات ناکارآمد شهری به چهار منطقه بافت‌های فرسوده، بافت‌های تاریخی، روستاهای الحاقی به مناطق شهری و سکونت‌گاه‌های غیررسمی تقسیم می‌شوند که سرجمع، 30 درصد جمعیت ایران یعنی بیش از 20 میلیون نفر را در خود جای داده‌اند، اما سهم سکونتگاه‌های غیررسمی یا حاشیه‌ها، 11 میلیون نفر است؛ تقریباً نیمی از جمعیت ساکن در محلات ناکارآمد.

از میان این چهار نوع محله، حاشیه‌ها علاوه بر آن که بیشترین تراکم جمعیت را دارند از بقیه آسیب‌زاتر هستند، چون ساکنان‌شان، اغلب از خدمات اجتماعی محروم می‌مانند، برجسب می‌خورند و فقر آنها را در دامن بزه می‌اندازد.

این تحلیل، علت توجه ویژه به حاشیه‌ها در همه دولت‌های پس از انقلاب اسلامی روی کار آمده‌اند و هر کدام خارج از جناح و حزب سیاسی‌شان به راهکارهای ساماندهی حاشیه‌ها اندیشیده‌اند، اما گذر چهار دهه پس از انقلاب نشان می‌دهد چرخ ساماندهی حاشیه‌ها هنوز کند می‌گردد، ضمن آن که این آسیب در طول سال‌ها رنگ عوض کرده و از خارج شهرها به داخل آن کشیده شده است.

ساماندهی حاشیه‌ها از مسیر توانمندسازی می‌گذرد

معمولاً راهکار ناپخته در مواجهه با هر آسیب اجتماعی، ابتدا انکار است و بعد برخورد ضربتی و حذف. این دیدگاه زمانی دور درباره حاشیه هم وجود داشت. این همان چیزی است که سیدحسین موسوی چلک، رئیس انجمن مددکاری ایران، آن را «برخورد بولدوزری» نامد و می‌گوید به نتیجه نمی‌رسد، چون کلونی فقرایی که ناچار سکونتگاه غیررسمی را شکل داده‌اند با حذف آلونک‌ها، بی‌ساختار می‌شوند؛ گرچه به ظاهر پراکنده می‌شوند، اما بعد از مدتی کوتاه بار دیگر در نقطه‌ای دیگر شکل می‌گیرند.

به همین دلیل او و کسانی مثل مصطفایی، اکنون سیاست‌زwnj&های ضربتی را نمی‌zwnj&پسندند و توانمندسازی ساکنان بافت‌zwnj&های حاشیه‌zwnj&نشین و جلوگیری از توسعه بیشتر این مناطق را ترجیح می‌zwnj&دهند.

مدیرکل دفتر ستاد ملی توانمندسازی محلات ناکارآمد شهری،zwnj& توضیح می‌zwnj&دهد برای توانمندسازی حاشیه‌zwnj&ها ابتدا باید عرق شهروندی را در ساکنان آنها به‌zwnj&وجود آورد و این احساس تعلق، وقتی شکل می‌zwnj&گیرد که آنها از خدمات اجتماعی بویژه در زمینه بهداشت و آموزش بهره‌zwnj&مند شوند.

به اعتقاد مصطفایی از آنجا که حاشیه‌zwnj&نشین‌zwnj&ها اغلب در کسب و کارهای خرد فعالیت می‌zwnj&کنند، یکی از راه‌zwnj&های توانمندسازی‌zwnj&شان، ارائه تسهیلاتی برای رونق این نوع مشاغل است که احتمال دست زدن به بزه را برای کسب در آمد در این مناطق کم می‌zwnj&کند.

حبیب‌zwnj&الله مسعودی فرید، معاون امور اجتماعی سازمان بهزیستی از خدمات اجتماعی که به حاشیه‌zwnj&نشین‌zwnj&ها ارائه می‌zwnj&شود، مثال می‌zwnj&زند: «ایجاد مهدهای ویژه حاشیه‌zwnj&نشین‌zwnj&ها، غربالگری بیماری‌zwnj&ها در کودکان،zwnj& ارائه خدمات مشاوره ژنتیک و درمان رایگان اعتیاد از جمله طرح‌zwnj&هایی است که در این مناطق برای بهبود ارائه خدمات اجتماعی انجام شده است تا حس تعلق شهروندی را در ساکنانشان بالا ببرد.»

نمونه دیگری که او به خاطر می‌zwnj&آورد، ارائه یک وعده غذای گرم در روز به کودکان حاشیه‌zwnj&نشین و روستایی در هفت استان درگیر سوء تغذیه یعنی ایلام،zwnj&خوزستان، کرمان، کهگیلویه و بویراحمد،zwnj&سیستان و بلوچستان، بوشهر و هرمزگان است.

از فقرای شهری تا آوارگان محیط‌zwnj&زیستی

چهار دهه از انقلاب اسلامی گذشته است،zwnj& رهبر معظم انقلاب،zwnj& مستقیماً درباره مهار آسیب‌zwnj&های اجتماعی از جمله حاشیه‌zwnj&نشینی دستور داده‌zwnj&اند و مردم هم اکنون از خطر آسیب‌zwnj&ها مطلع هستند، اما چرا حاشیه‌zwnj&نشینی همچنان ادامه دارد و چرخ ساماندهی حاشیه‌zwnj&ها کند می‌zwnj&گردد؟

از دیدگاه مسعودی فرید، معاون اجتماعی سازمان بهزیستی علت کندی این است که عوامل اصلی مهاجرت روستاییان به حاشیه شهرها هنوز باقی‌zwnj&اند. گروهی از روستاییان که اکنون حاشیه‌zwnj&نشین شده‌zwnj&اند، آواره‌zwnj&های زیست محیطی هستند؛ کسانی که تغییر اقلیم، خشکسالی و گرد و غبار آنها را از دیار اصلی‌zwnj&شان به حاشیه کلانشهرها تارانداده است. گروهی دیگر هم به امید موقعیت بهتر اقتصادی که در روستا از آن محروم بوده‌zwnj&اند، به دامن حاشیه‌zwnj&ها چنگ زده‌zwnj&اند.

او ایمان دارد که اگر روستاییان حمایت شوند، حاشیه‌zwnj&ها بزرگ‌zwnj&تر نخواهند شد و وقتی روستاها توانمند شوند،zwnj& حتی آنها که جلای وطن کرده‌zwnj&اند و حاشیه‌zwnj&نشین شده‌zwnj&اند در فرآیند مهاجرت معکوس به روستاها باز می‌zwnj&گردند.

گفته‌zwnj&های مسعودی فرید را مصطفایی تأیید می‌zwnj&کند، اما می‌zwnj&افزاید شماری از حاشیه‌zwnj&نشین‌zwnj&ها هم «فقرای شهری» هستند. او هشدار می‌zwnj&دهد که الگوی حاشیه‌zwnj&نشینی در حال تغییر است و اکنون حدود 80 درصد جمعیت حاشیه‌zwnj&نشین‌zwnj&ها را شهری‌zwnj&هایی تشکیل می‌zwnj&دهند که در تنگنای مشکلات اقتصادی، قید زندگی در شهر را زده‌zwnj&اند و به بافت‌zwnj&های ناکارآمد از جمله حاشیه‌zwnj&ها،zwnj&پناه آورده‌zwnj&اند.

مدیرکل دفتر ستاد ملی بازآفرینی شهری وزارت راه و شهرسازی همچنین اعتقاد دارد که در سال‌zwnj&های گذشته از مشارکت سازمان‌zwnj&های مردم‌zwnj&نهاد در ساماندهی حاشیه‌zwnj&ها استفاده نشده است، اما در سال‌zwnj&های اخیر، سازمان‌zwnj&های مردم‌zwnj&نهاد هم وارد میدان شده‌zwnj&اند و در حقیقت مردم برای کمک به هم آستین بالا زده‌zwnj&اند.

موازی‌zwnj&کاری دستگاه‌zwnj&ها هم در سال‌zwnj&های گذشته، روند ساماندهی حاشیه‌zwnj&ها را کند کرده و

باعث شده برخی خدمات، مغفول بمانند و از قلم بیفتند و برخی دیگر، بی‌حد و مرز ارائه شوند و سرمایه‌ها هدر بروند، اما انتظار این است که اکنون با تشکیل یک ستاد ملی فعالیت‌ها یکپارچه شود و این اتحاد، مسئولان و مردم را به مرحله‌ای برساند که حتی تغییر دولت‌ها یا عوض شدن مدیران، در سیاست‌های کلی نظام برای ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی و فقه‌ای ایجاد نکند.

5 معضلی که رهبری بر حلشان تاکید کردند

رهبر معظم انقلاب اسلامی در حوزه مدیریت آسیب‌های اجتماعی در کشور یک طرح تقسیم‌کار ملی را به وزارت کشور پیشنهاد دادند و برای حل این معضل پنج اولویت را مشخص کردند؛ اولویت نخست، بحث اعتیاد و مواد مخدر، دومین اولویت، حاشیه‌نشینی و ساماندهی این مهم، سومین اولویت طلاق، چهارمین اولویت، مفاسد اخلاقی و پنجمین اولویت، احصای مناطق بحران‌خیز در کشور بود.

این شرح سخنان عبدالرضا رحمانی فضلی در اجلاس سراسری نماز در آذر سال گذشته است. او البته پیشتر هم از جلسات رهبری با مسئولان کشور در حوزه آسیب‌های اجتماعی گزارش‌هایی اعلام کرده بود اما در آن جلسه، وزیر به‌طور مشخص و دقیق پنج محور مورد تأکید رهبر معظم انقلاب را اعلام کرد.

مریم یوشی‌زاده

دبیر گروه جامعه